

Dilema priorit:

Chráníme biodiverzitu, nebo procesy?

Handrij Härtel a Zdeňka Křenová

Úvod

Úvodem je třeba říci, že v poslední době hojně diskutované téma jsme v článku nazvali záměrně tak, jak bývá toto dilema obvykle vnímáno. V následujícím textu se pokusíme ukázat, že věc je poněkud složitější a stavět proti sobě biodiverzitu a procesy není zcela správné. Nejedná se samozřejmě o téma zcela nové, ale v souvislosti s rozšiřováním Evropské unie směrem na východ nabývá na významu. Dochází totiž k situaci, kdy se legislativa Evropských společenství začíná uplatňovat i ve státech, které na rozdíl od západní Evropy mají ještě nezanedbatelný podíl téměř nenarušené přírody neboli divočiny, použijeme-li termín, který se dnes začíná v evropské ochraně přírody opět užívat (např. VANČURA 2009), kupř. i v názvu projektu *Divoké srdce Evropy* v národních parcích Bavorský les a Šumava (HUßSLEIN & KIENER 2007, KIENER & KŘENOVÁ 2009). A protože se tato území velmi často stávají součástí soustavy Natura 2000, dochází v nich k překryvu dvou ochranných konceptů: (1) **zachování, případně zlepšení současného stavu biotopů, resp. populací druhů** a zároveň (2) **ochrany dynamických procesů**. Tento překryv, v některých územích až střet, nastoluje zásadní otázky kompatibility různých ochranných přístupů. V praxi to znamená potřebu stanovení priorit, tedy předemětů a cílů ochrany v konkrétním území. Dlouhodobá strategie péče o konkrétní území by měla být výsledkem snahy o vyvážení obou přístupů (ochrana druhů/biotopů versus ochrana procesů) v širším geografickém měřítku.

Terminologická a koncepční východiska

Zdá se, že pod vlivem evropské iniciativy chránit divočinu i na našem kontinentě (více např. na <http://www.wildeurope.org> nebo <http://www.panparks.org>) se termín **divočina** začíná užívat i v ochraně přírody v ČR. Stejně jako ve světě, tak i v ČR zaznívá v této souvislosti potřeba jasnější definice divočiny. Dochází-li k různému vnímání tohoto pojmu, a to zejména v kulturní sféře na rozdíl od té přírodovědné, je potřebné jasné vymezení, v jakém slova smyslu je termín *divočina* po-

užíván. V tomto článku je pojat koncept divočiny tak, jak byl prezentován během konference *Wilderness and Large Natural Habitat Areas in Europe*, pořádané v rámci českého předsednictví Rady EU (květen 2009, více na <http://www.wildeurope.org>), a viz též článek J. Vavřinové *Složitě hledání evropské divočiny* na straně 15 v tomto čísle..

V tomto pojetí je termín divočina vnímán podstatně širěji než kategorie Mezinárodní unie na ochranu přírody (IUCN) Ib území divočiny (viz dále). V zásadě se jedná o tři typy území. První typ zahrnuje území, kde se v minulosti neuplatňoval, anebo jen zcela marginálně, přímý vliv člověka, tedy území, která jsou divočinou z hlediska historie i současnosti. Tato nedotčená území (*pristine areas*) se ve střední a západní Evropě téměř nevyskytují, ale některá území v severní a zejména ve východní Evropě (např. Karpaty; SV

Ruska) lze do této skupiny zařadit. Druhý typ území představují oblasti, které nelze považovat za divočinu z hlediska historického, ale dnes jsou ponechány samovolnému vývoji (*non-intervention areas*). Dobrým příkladem ve střední Evropě je zejména centrální část národních parků Šumava a Bavorský les. Konečně třetí typ území zahrnuje oblasti, které jsou v budoucnu vhodné pro obnovu spontánních procesů (*restoration areas*). Jsou to území, která mohou být např. svým současným složením lesa poměrně vzdálena přirozenému stavu, z hlediska svého potenciálu (rozloha, minimální osídlení apod.), do budoucna jsou však velmi vhodnou oblastí pro uplatnění konceptu divočiny. Ve střední Evropě k takovým velkoplošným chráněným územím patří např. národní parky České a Saské Švýcarsko. Z uvedeného plyne, že společným a zároveň podstatným rysem divočiny

Národní parky České a Saské Švýcarsko patří k územím, která byla v minulosti poměrně silně ovlivněna lesnickou činností, takže většina území v současné době vyžaduje přípravnou péči (zejména odstranění invazní borovice vejmutovky), dříve než bude ponechána samovolnému vývoji. Díky existenci kompaktního jádra území bez osídlení však toto území představuje dobrý příklad pro potenciální budoucí divočinu (restoration area).

Foto V. Sojka

Národní přírodní rezervace Žofínský prales patří mezi nejceněnější pralesní rezervace v České republice: pohled na partii zasažené orkánem Kyrill. Foto T. Vrška

v tomto pojetí je ve všech třech typech území **neintervenci management** (*non-intervention management*). Tento přístup, někdy též nazývaný pasivní management (*passive management*, např. MÜLLER 2009), je uplatňován v ideálním případě z hlediska historického vývoje, případně v současnosti nebo alespoň z hlediska budoucí perspektivy.

Záměrně v tomto článku nejsou používány termíny bezzásahovost či bezzásahové území, neboť působí příliš kategoricky. Při praktické ochraně přírody realizované v podmínkách kulturní středoevropské krajiny se samozřejmě nikdy nejedná o absolutní bezzásahovost, protože chráněná území jsou až na výjimky, jakými je třeba komplex Bavorského lesa a Šumavy, většinou relativně malá, a tedy poměrně silně ovlivněna vnějšími vlivy. Hovoříme tedy raději o územích ponechaných samovolnému (spontánnímu) vývoji. Ze stejného důvodu je dávána přednost termínu **samovolný proces** před méně jednoznačným termínem přirozený proces.

Ochrana přírody se do určité míry logicky nemůže zcela vyhnout arbitrárnímu rozhodnutí, které činnosti lze připustit i v územích ponechaných samovolnému vývoji (např. hašení požárů). Hranice mezi **přímými vlivy**, které by měly být z území ponechaných samovolnému vývoji pokud možno vyloučeny, a **nepřímými vlivy**, které lze většinou těžko eliminovat, není samozřejmě vždy zcela jednoznačná. V různých územích panují mnohdy odlišné přístupy, a to zejména u těch faktorů, které nelze omezit na pouhé hranice chráněného území. Klasickým příkladem je **myslivost**, jež by měla být z logiky věci v územích ponechaných samovolnému vývoji vyloučena. Skutečností však je, že v úze-

mích, kde se myslivost neprovazuje, je pak zpravidla o to intenzivněji prováděna v jejich předpolí. Ještě složitější je přístup k **invazním druhům**. V zásadě platí, že likvidace invazních druhů by neměla být chápána jako porušení principu spontánního vývoje, ale naopak jako eliminace lidského vlivu. V této souvislosti není podstatná otázka, zda došlo k zavlečení invazního druhu vědomě či nevědomě a se tak stalo přímo v území ponechaném samovolnému vývoji anebo v okolních územích, odkud se sekundárně invazní druh rozšířil. Invazní nepůvodní druhy by však měly být likvidovány jen tehdy, pokud zásadním způsobem mění charakter a funkci ekosystémů (tedy ta část invazních druhů, která bývá označována jako *transformers*), nikoli pouze proto, že nejsou ve flóře či fauně daného území původní. Většina nepůvodních druhů totiž nemá na ekosystémy, které jsou předmětem ochrany v daném území, zásadní vliv a jejich eliminace by často znamenala větší negativní dopad na předmět ochrany území než jejich samotná existence.

Nemožnost dosažení absolutní bezzásahovosti – ať již z důvodů společenských (požáry), anebo ze samotné podstaty věci (nemožnost eliminace externích vlivů) – by neměla být důvodem pro rezignaci na snahu přiblížit se tomuto modelu. Nutnost arbitrárního rozhodování, které činnosti v území ponechaných samovolnému vývoji budou připuštěny a které nikoli, by neměla vést k pocitům, že rozdíl mezi územími ponechanými samovolnému vývoji a chráněnými územími s řízeným managementem je pouze kvantitativní, tedy v míře lidské intervence. To znamená, že v prvně jmenovaných se např. pouze hasí požáry a zasahuje proti invazním

druhům, kdežto v těch druhých se provádí i jiný management, jako např. kosení luk. Je zde skutečně zásadní rozdíl kvalitativní, a to v tom smyslu, že v chráněných územích s řízeným managementem je cílem ochrany přírody udržení, příp. dosažení určitého předem definovaného **stavu**. Naproti tomu v územích ponechaných samovolnému vývoji přes všechny limity, na které uplatnění spontánního vývoje ve středoevropských chráněných územích naráží, není cílem stav, nýbrž ochrana území prostřednictvím samovolného **procesu** v ekosystému bez ohledu na to, zda proces vede námi předpokládaným směrem či nikoli. V této spontanéitě vývoje ekosystémů a zřeknutí se našich ambicí na jeho ovlivňování spočívá hlavní vědecký, ale také etický a kulturní význam divočiny, tak jak je dnes znovu akcentován i v evropských poměrech.

Obdobně platí, že malý počet území divočiny v Evropě, stejně jako jejich malá rozloha nemá vést k rezignaci na tuto myšlenku v evropském prostoru, ale právě naopak má vést k úsilí chránit nejen poslední zbytky divočiny na našem kontinentě, ale i k obnově a zvětšování území, která budou ponechána samovolnému vývoji, a to i v dnes silně zkulturně krajině střední a západní Evropy.

Legislativní východiska

Právní rámec v ČR

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění, nestanoví přímo, zda má být v chráněných územích uplatněn aktivní, nebo pasivní management. V případě národních parků však stanoví, že (§ 15 odst. 2): „*Veškeré využití národních parků musí být podřízeno zachování a zlepšení přírodních poměrů a musí být v souladu s vědeckými a výchovnými cíli sledovanými jejich vyhlášením*“, a v případě národních přírodních rezervací (§ 28, odst. 2): „*Využívání národních přírodních rezervací je možné jen v případě, že se jím uchová či zlepšuje dosavadní stav přírodního prostředí*“. To znamená, že záleží především na předmětu/předmětech a cílu/cílech ochrany v daném území, zda zachování a zlepšení přírodních poměrů má být dosaženo spontánními procesy, anebo zda je naopak nezbytný (v určitých částech území, jako jsou např. krkonošské louky) aktivní péče.

Zřizovací předpisy, tj. vládní nařízení, kterými byly zřízeny národní parky Podýjí (č. 164/1991 Sb.) a Šumava (č. 163/1991 Sb.) a přehlášen již v roce 1963 zřízený Krkonošský národní park (č. 165/1991 Sb.), explicitně uvádějí, že posláním národního parku je „...*uchování a zlepšení jeho přírodního prostředí, zejména ochrana či obnova samořídících funkcí přírodních systémů, přísná ochrana volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin*...“. Důraz na **samořídící funkce**, dnes spíše nazývané samovolnými, spontánními či

přirozenými procesy, je z těchto ustanovení zcela zřejmý. Zároveň však tyto definice jasně artikuluji potřebu přísné ochrany **biodiverzity**. Znamená to, že od těchto národních parků se očekává plnění obou rolí současně. Čtvrtý národní park ČR, Národní park **České Švýcarsko**, zřízený zákonem č. 161/1999 Sb., hovoří obdobně jako zákon o ochraně přírody a krajiny o „*uchování a zlepšení přírodního prostředí, ochraně jedinečných geomorfologických hodnot, planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů a zachování typického vzhledu krajiny*“.

Právní rámec Evropských společenství

Většina území v ČR, ve kterých jde především o ochranu spontánních procesů, náleží mezi **evropsky významné lokality**. To znamená, že pro typy přírodních stanovišť (habitatů) i pro druhy, které jsou v daných evropsky významných lokalitách předmětem ochrany, je nutno udržet nebo zlepšit **stav příznivý z hlediska ochrany** (*favourable conservation status*), který je v § 3 zákona č. 114/1992 Sb. definován pro (přírodní stanoviště) následovně: „*Stav přírodního stanoviště z hlediska ochrany se považuje za „příznivý“, pokud jeho přirozený areál rozšíření a plochy, které v rámci tohoto areálu pokrývá, jsou stabilní nebo se zvětšují a specifická struktura a funkce, které jsou nezbytné pro jeho dlouhodobé zachování, existují a budou pravděpodobně v dohledné době i nadále existovat, a stav jeho typických druhů z hlediska ochrany je příznivý*“. A pro druhy: „*Stav druhu z hlediska ochrany je považován za „příznivý“, jestliže údaje o populační dynamice příslušného druhu naznačují, že se dlouhodobě udržuje jako životaschopný prvek svého přírodního stanoviště a přirozený areál rozšíření druhu není a pravděpodobně nebude v dohledné budoucnosti omezen, a existují a pravděpodobně budou v dohledné době i nadále existovat dostatečně velká stanoviště k dlouhodobému zachování jeho populace*“. Je zřejmé, že tyto definice odvozené ze znění směrnice č. 92/43/EHS (Směrnice o stanovištích), vyžadují další interpretaci, a to zejména ve vztahu k územím, kde jsou předmětem ochrany samovolné procesy. Ty pochopitelně mohou zahrnovat jevy typu velkoplošného rozpadu a následné sukcese (např. v důsledku napadení lýkožroutem smrkovým), při kterých se struktura a druhové složení ekosystému významně proměňují. Otázka interpretace těchto změn v národních parcích (případně v dalších chráněných územích, kde je vůdčím motivem samovolný vývoj ekosystémů) z hlediska soustavy Natura 2000 je proto v současnosti důležitým tématem, řešeným nejen na úrovni ochrany přírody v ČR, ale i na úrovni Evropské unie. V této souvislosti vznikla i rezoluce nazvaná *Resolution on Wilderness Areas* (více na [\[parks.org\]\(http://www.parks.org\)\), ke které se připojily četné mezinárodní organizace či iniciativy na ochranu přírody \(Europarc Federation, PAN Parks Foundation, Wild Europe Initiative, Eurosite, IUCN World Commission on Protected Areas\). Rezoluce mj. zdůrazňuje, že požadavek Směrnice o stanovištích na udržení přírodních stanovišť \(habitatů\) v příznivém stavu z hlediska ochrany \(*favourable conservation status*\) může být interpretována jako konflikt s ochranou divočiny a přirozených procesů, a proto tato situace vyžaduje jasnou interpretaci.](http://www.pan-</p></div><div data-bbox=)

Globální rámec

Na globální úrovni neexistuje žádná legislativně zakotvená soustava chráněných území. Existují však **kategorie chráněných území** Mezinárodní unie na ochranu přírody (IUCN) (více na <http://www.iucn.org/about/union/commissions/wcpa>, poslední verze interpretační příručky viz DUDLEY 2008), jejichž prvotním cílem bylo umožnit vzájemné srovnání chráněných území. Důvodem je, že na úrovni národní legislativy mají velmi často tytéž názvy kategorií v různých státech různý obsah. Zejména to platí o kategorii národní park, která tím, že se stala též managementovou kategorií IUCN, je předmětem mnohých kontroverzí. Zdaleka ne všechny národní parky (zejména v Evropě) jsou totiž současně zařazeny v kategorii II národní park podle IUCN. Známým příkladem jsou anglické národní parky. Problémem kategorie národní park je evidentně citové zabarvení tohoto termínu, v důsledku čehož jsou jako národní parky vyhlášována nejen území určená k ochraně spontánních procesů v ekosystémech (tedy v intencích managementové kategorie IUCN), ale nezřídka prostě ta nejceněnější území, která jsou v daném státě k dispozici, což jsou v silně osídlených a pozmeněných částech Evropy často kulturně ovlivněné krajiny.

Z managementových kategorií IUCN, ve kterých jde vedle dalších cílů i o ochranu spontánních procesů, se jedná zejména o kategorie **Ia (přísná přírodní rezervace, strict nature reserve)**, **Ib (území divočiny, wilderness area)** a **II (národní park, national park)**. Jak ukázala srovnání provedená Carverem (CARVER 2009), 99% území zařazených v Evropské unii mezi území divočiny (kategorie Ib, *wilderness area* podle kategorie IUCN) je zároveň součástí soustavy Natura 2000 (evropsky významných lokalit SAC vyhlášených v souladu se směrnicí č. 92/43/EHS, Směrnice o stanovištích). Významný překryv lze očekávat i u území zařazených v kategorii Ia a II, kde obdobně jako v kategorii Ib je na převládající rozloze území upřednostňován spontánní vývoj. Toto lze dokumentovat i na situaci v České republice. I když o kategorii Ia dle IUCN lze uvažovat snad jen u některých maloplošných zvláště

chráněných území, území zařazená ve **světové databázi chráněných území** (WDPA, *World Database on Protected Areas*, <http://www.wdpa.org>) do kategorie II (národní park), tj. národní parky Šumava a Podyjí a v budoucnu (v souladu s plánem péče) i NP České Švýcarsko, se opět překrývají s evropsky významnými lokalitami, tvořícími v ČR společně s ptačími oblastmi soustavu Natura 2000.

Přestože kategorizace chráněných území podle IUCN nepatří mezi legislativní nástroje, představuje důležitý mezinárodní standard deklarující celosvětově srovnatelným způsobem managementový cíl daného chráněného území. Z tohoto důvodu je v ČR povinně uváděna i v plánech péče o chráněná území (vyhláška MŽP č. 60/2008 Sb., příloha 1). V národních parcích zařazených do kategorie II, resp. deklarujících dosažení tohoto cíle v budoucnu, a zároveň zařazených mezi evropsky významné lokality, by tedy měly být uplatňovány postupy odpovídající managementové kategorii IUCN a současně by měly být naplněny požadavky Směrnice o stanovištích na zachování příznivého stavu přírodních stanovišť a druhů z hlediska ochrany (HÄRTEL 2009).

Podstata dilematu

Ochrana biodiverzity versus ochrana procesů

Důležitým východiskem jsou samotné **definice biodiverzity**, kterých existuje celá řada. Patrně nejjednodušší z nich je uvedena v *Průvodci k Úmluvě o biologické rozmanitosti* (GLOWKA et al. 1994), která biologickou rozmanitost definuje jako „*rozmanitost života ve všech jeho formách, úrovních a kombinacích*“. V této souvislosti je podstatné zejména slovo *kombinace*, které odkazuje na fakt, že biodiverzita není jen diverzita forem (struktur) a jejich úrovní (genetická, druhová, ekosystémová), nýbrž také diverzitou vztahů, které mezi těmito strukturami a jejich úrovněmi existují. Ještě dále jde The Wildlife Society (1993), která definuje biodiverzitu jako „*bohatost, abundanci a variabilitu druhů rostlin a živočichů a společenstev a ekologických procesů, které je spojují navzájem a s půdou, ovzduším a vodou*“. Z tohoto důvodu se v ochranné biologii rozlišuje mezi **diverzitou strukturní** a **diverzitou funkční**, která zahrnuje i diverzitu ekologických procesů (např. HUNTER 1996). Termín biodiverzita, resp. ochrana biodiverzity, je tedy nutné chápat dostatečně široce. Nejenže biodiverzitu nelze mylně redukovat jen na druhovou bohatost (tj. počet druhů v určitém území, neboli alfa diverzitu; WHITTAKER 1960, 1972), ale nelze ji ani redukovat na pouhou diverzitu přírodních forem a struktur, tj. genů, druhů a ekosystémů. Otázka „*Chceme chránit biodiverzitu nebo procesy?*“ je tedy principiálně chybná, neboť procesy je třeba chápat jako součást konceptu biodiverzity.

Skutečné dilema však může vyvstat mezi **ochranou druhů/biotopů** na straně jedné a **ochranou spontánních procesů** na straně druhé. Potenciální rozpor vzniká v územích, která na jedné straně disponují na základě rozlohy, zachovalosti a již existujícího legislativního zajištění vysokým potenciálem pro vytváření kompaktních území ponechaných samovolnému vývoji, na straně druhé ovšem zároveň disponují vysokou druhovou/biotopovou diverzitou, která je však minimálně zčásti výsledkem dřívější lidské intervence (v ČR např. v NP Podyjí). Domníváme se, že důležitým faktorem v tomto směru není ani tak intenzita minulých zásahů jako délka jejich trvání. V územích, kde docházelo být i k velmi hlubokým zásahům do přírodního prostředí (zejména v důsledku lesnické činnosti, např. v NP České Švýcarsko, částečně v NP Šumava), avšak pouze po několik posledních staletí, spontánní procesy budou mít spíše pozitivní vliv na druhovou bohatost území. Naopak v územích, kde existoval byt ne hluboký, ale zato dlouhodobý, po několik tisíciletí trvající vliv člověka, vykazuje současná druhová diverzita nezanedbatelný podíl reliktních prvků, vázaných často na otevřené plochy v jinak lesnatém území. V těchto územích je pak třeba řešit mnohdy obtížné sladění požadavků druhové ochrany i ochrany samovolných procesů. Řešení dilematu mezi druhovou ochranou a ochranou procesů je nepochybně ovlivněno i časovým horizontem našeho uvažování a rozhodování. Krátkodobý pohled bude logicky klást větší důraz na zachování pokud možno co největšího počtu výskytů, tedy na zachování současného *statu quo*, kdežto dlouhodobý pohled bude spatřovat perspektivu spíše ve vytváření rozsáhlých chráněných území s minimálními lidskými zásahy. Neexistuje jednoznačná odpověď na otázku, do jaké míry musí být určitý druh ohrožený/vzácný, aby zachování jeho výskytů ospravedlňovalo uplatnění managementu uvnitř jinak samovolnému vývoji ponechaného území, tedy jak velkou část druhové bohatosti (a vyrovnanosti) určitého území jsme ochotni obětovat ochranně procesů, či obráceně, jak velkou plochu z území potenciálně vhodného pro uplatnění samovolného vývoje jsme jsme svolni se vzdát v zájmu druhové ochrany. Domníváme se, že v obecné rovině je třeba hledat rovnováhu mezi oběma koncepty a vyhnout se fundamentalistickému přístupu na obou stranách dilematu. Využijeme-li Whittakerovo rozlišování na alfa, beta a gama diverzitu (WHITTAKER 1960, 1972), lze říci, že je chybné na jedné straně interpretovat jakékoli úbytky lokální diverzity (alfa diverzity) území v důsledku uplatnění neinterventivního režimu jako negativní z hlediska ochrany přírody. A naopak, ochrana procesů by neměla nikdy vést až ke ztrátám na úrovni gama diverzi-

Národní parky Podyjí/Thayatal tvoří významné centrum biodiverzity obklopené silně kulturní krajinou. Představují území s vysokým potenciálem pro uplatnění přirozených procesů, zároveň však i území významné z hlediska druhové ochrany v celostátním i evropském měřítku.

Foto T. Rothrockl

ty (tj. druhové bohatosti v rozsáhlém geografickém měřítku), tedy minimálně druhů globálně ohrožených a vzácných, druhů endemických apod.

Divočina a Natura 2000

Otázkami vhodnosti uplatnění neinterventivního managementu v chráněných územích a zejména v lokalitách soustavy Natura 2000 se podrobně zabývalo mezinárodní kolokvium, pořádané v lednu 2009 správami národních parků Šumava a Bavorský les pod názvem *The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites* (HUßLEIN et al. 2009). Z jednání vyplynula jasná potřeba jednoznačnější interpretace požadavku zachování příznivého stavu z hlediska ochrany v těch lokalitách soustavy Natura 2000, kde jde principálně o ochranu ekosystémů prostřednictvím samovolných procesů. Změny ve struktuře a druhovém složení primárních typů přírodních stanovišť (habitátů), jako jsou např. horské smrčiny, kde dochází k cyklické sukcesi, při níž se výrazně mění druhová skladba i struktura habitatu je potřeba interpretovat zcela jinak než změny v sekundárních habitatech (jako jsou např. louky), kde i relativně malý posun v druhovém složení může indikovat skutečné zhoršení stavu z hlediska ochrany. Jinými slovy, v těch typech habitátů, které se udržují samovolnými dynamickými procesy, by měly být obdobně dynamicky interpretovány i změny, ke kterým v těchto habitatech dochází. Naproti tomu v habitatech, jejichž existence je vázána na permanentní mana-

gement, je na místě do určité míry statický náhled na jejich ochranu a na interpretaci změn, ke kterým v nich dochází. Ve vztahu Natura 2000 versus území ponechaná samovolnému vývoji (divočina) lze tedy rozlišit tři základní skupiny habitatů: (1) **habitaty, kde samovolný vývoj je optimální pro zachování stavu příznivého z hlediska ochrany** (např. horské smrčiny, viz výše); (2) **habitaty, u nichž je samovolný vývoj v rozporu s požadavkem zachování stavu příznivého z hlediska ochrany** (nejen louky, ale i např. některé nížinné lesní typy); a (3) **habitaty, které mohou být obhospodařovány v širokém spektru typů managementu od samovolného vývoje až po velmi intenzivní disturbanční management** (např. lužní lesy), přičemž zvolený typ péče může odrážet i další cíle ochrany přírody, tedy nejen pro účely soustavy Natura 2000, ale např. i cíle dané ochranou na národní úrovni (druhy/biotopy).

Závěry

- Není zásadní rozpor mezi konceptem ochrany biodiverzity a konceptem ochrany spontánních procesů, neboť ty jsou součástí pojmu biodiverzita.
- V konkrétních územích však může vyvstat dilema mezi ochranou druhů/biotopů a ochranou spontánních procesů. Potenciální rozpor vzniká v územích, která na jedné straně disponují na základě své rozlohy a zachovalosti vysokým potenciálem pro vytváření kompaktních území ponechaných samovolnému vývoji, na straně druhé zároveň disponují vysokou druhou-

vou/biotopovou diverzitou, která je však minimálně zčásti výsledkem dřívějšího obhospodařování (pařeziny, pastva v lese apod.). Přestože rozloha území ponechaných samovolnému vývoji je ve většině evropských zemích velmi malá (maximálně několik procent), neznamená to, že toto dilema představuje zcela marginální problém z pohledu ochrany přírody. Důvodem je, že území, kde dochází k překryvu zájmů druhové ochrany s ochranou procesů, mohou patřit mezi významná centra biodiverzity (*biodiversity hotspots*) z celostátního i evropského hlediska.

- Spontánní procesy mohou mít za následek snížení lokální druhové bohatosti, to však nelze automaticky interpretovat jako negativní jev z pohledu ochrany přírody. Uplatnění priority ochrany procesů před ochranou druhů/biotopů by ale naopak nemělo vést k zásadním ztrátám druhové/biotopové diverzity až na globální úrovni a nemělo by být v rozporu s národní a evropskou legislativou na ochranu druhů/biotopů.
- Je třeba hledat rovnováhu mezi oběma koncepty, přičemž pro hledání rovnováhy mezi ochranou druhů/biotopů a ochranou procesů je zapotřebí širší geografický kontext (např. na úrovni biogeografických regionů). V chráněných územích, která jsou určena primárně k ochraně procesů, jako jsou např. národní parky v kategorii II podle IUCN, považujeme za legitimní uplatnit na omezené ploše (podle kategorií IUCN do 25% plochy) i jiné cíle ochrany přírody, jako je ochrana druhů/biotopů vázaných na trvalý management, pokud je tato druhová/biotopová diverzita v širokém geografickém měřítku významná.
- V případě primárních typů přírodních stanovišť (habitatů), u nichž jsou strukturně

a druhově odlišná stadia součástí přirozené cyklické sukcese, jako např. horské smrčiny, je třeba chápat všechna jejich sukcesní stadia – bez ohledu na změny ve struktuře a v druhovém složení – jako stav příznivý z hlediska ochrany ve smyslu Směrnice o stanovištích. Ochrana těchto habitatů ponecháním samovolnému vývoji nejenže neznamená rozpor s požadavky směrnice, ale naopak představuje optimální způsob, jak dosáhnout příznivého stavu z hlediska ochrany.

- Koncept divočiny nemá být chápán jako nové paradigma ochrany přírody, které by bylo v rozporu s klasickým pojetím ochrany biodiverzity, nýbrž jako koncept, který je třeba integrovat, a to i do konceptu soustavy Natura 2000, která by neměla být chápána výhradně statickým způsobem. Oba přístupy je tedy nutno pojímat jako koncepty, které jsou vzájemně v komplementárním, nikoli kompetitivním vztahu.

H. Härtel pracuje na Správě České Švýcarsko jako náměstek ředitele, Z. Křenová na Správě NP a CHKO Šumava jako náměstkyně ředitele

LITERATURA

CARVER S. (2009): Where is wild? Mapping results, EC and adjacent countries. http://www.wildeurope.org/attachments/049_02_steve_carver.pdf. – DUDLEY N. ed. (2008): Guidelines for applying protected area management categories. IUCN, Gland, Switzerland. – GLOWKA L., BURHENNE-GUILMIN F. & SYNGE H. (1994): A Guide to the Convention on Biological Diversity. – IUCN, Gland & Cambridge. – HÄRTEL H. (2009): National parks in the Czech Republic

– conservation of biodiversity versus protection of processes. In: HUßLEIN et al., The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites. Conference report, s. 46-47. Srní. – HUßLEIN M. & KIENER H. eds (2007): Natura 2000, Divoké srdce Evropy, Národní parky Šumava a Bavorský les. Úřad pro zemědělství a lesy Landau a.d. Isar, Správa národního parku Bavorský les, Správa národního parku a chráněné krajinné oblasti Šumava, vláda Niederbayern – vyšší úřad ochrany přírody. – HUßLEIN M., KIENER H., KŘENOVÁ Z. & ŠOLAR M. eds (2009): The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites. Conference report. 76 s. + CD. – HUNTER M. L. jun. (1996): Fundamentals of Conservation Biology. Blackwell Science, Cambridge. – KIENER H. & KŘENOVÁ Z. (2009): Europe's wild heart and lecture after Kyrill. In: HUßLEIN et al., The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites. Conference report, s. 24-27. Srní. – MÜLLER J. (2009): Passive management and natural dynamics – allow recovery of saproxylic beetles in a former commercial forest. In: HUßLEIN et al., The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites. Conference report, s. 38-39. Srní. – VANČURA V. (2009): The wilderness initiative in Europe from the PAN Parks point of view. In: HUßLEIN et al., The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites. Conference report, s. 18-19. Srní. – WHITTAKER R. H. (1960): Vegetation of the Siskiyou Mountains, Oregon and California. *Ecol. Monogr.* 30: 279-338. – WHITTAKER R. H. (1972): Evolution and measurement of species diversity. *Taxon* 21: 213-251. – The Wildlife Society (1993): Conserving biological diversity. *The Wildlifer* 256: 3.

SUMMARY

Härtel H. & Křenová Z.: Dilemma of Priorities? Do We Protect Biological Diversity or Processes?

Wilderness protection has been becoming an important issue also in the European Union Member States, particularly with respect to EU enlargement to the East. In the article, wilderness is considered as an area with non-intervention management, i.e. involving natural processes, not only from a point of view of historical continuity (pristine areas), but also of current management practices (non-intervention areas) and of future potential (restoration areas). The natural processes protection concept should not be understood as being in contradiction with the biodiversity conservation and management concept, because biodiversity includes not only gene/species/ecosystem diversity, but also processes diversity. Nevertheless, in the particular areas dilemma between species/habitat protection (including those protected within the European Community's Natura 2000 network) and spontaneous processes protection could be raised. The possible contradiction appears in the areas where on the one hand there is due to their coverage and degree of preservation a high potential for establishing compact areas left to spontaneous

development, on the other hand they at the same time display high species/habitat diversity, which nevertheless has been at least partially an output of the previous management. Spontaneous processes may result in the decrease in local species richness: the pattern could not be automatically interpreted as a negative phenomenon from a point of view of nature conservation. Preferring processes protection to species/habitat protection should not cause the significant loss of species/habitat diversity, being in contradiction with the national and European Community's species/habitat conservation. Therefore, it is necessary to seek for a balance between both the concepts in a wider geographical context. Despite changes in structure and species composition, the conservation status of all succession phases in primary habitats, in which structurally and from a point of view of species composition different phases are a part of naturally cyclic succession, e.g. in mountain Norway spruce forests, should be considered as favourable in the sense of European Community's Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, more often referred as the Habitats Directive. The wilderness concept should not be considered as a new nature conservation paradigm, being in contradiction with the classical biodiversity conservation, but an approach which has to be integrated, i.e. into the Natura 2000 concept.